

آمین دادرسی کیفری

(جلد نخست)

پیشگفتار، سوره استعین دادرسی و دعاوی ناشی از جرم

دکتر منصور رحمانی

صنوبریات علمی دانشکده حقوق

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

چاپ
۱۴۰۱

فهرست مطالب

مقدمه کتاب..... ۱۱

بخش اول کلیات و تحولات آیین دادرسی کیفری

فصل اول - کلیات آیین دادرسی کیفری

- مبحث اول: آیین دادرسی کیفری ۱۷
- گفتار اول: تعریف آیین دادرسی کیفری ۱۹
- گفتار دوم: هدف آیین دادرسی کیفری ۲۰
- گفتار سوم: تفاوت‌ها و تشابه آیین دادرسی کیفری و مدنی ۲۱
- الف) تفاوت‌ها ۲۲
- ب) تشابه ۲۵
- مبحث دوم: قوانین شکلی و ماهوی ۲۶
- گفتار اول: فواید تشخیص قوانین شکلی از ماهوی ۲۷
- گفتار دوم: قلمرو قوانین شکلی در زمان ۲۸

فصل دوم - نظام‌ها و تحولات آیین دادرسی کیفری

- مبحث اول: نظام‌های رسیدگی ۳۱
- گفتار اول: نظام اتهامی ۳۱
- گفتار دوم: نظام تفتیشی ۳۴
- گفتار سوم: نظام مختلط ۳۶
- مبحث دوم: تحولات آیین دادرسی کیفری ۳۸

بخش دوم دعاوی ناشی از جرم

فصل اول - دادسرا و دعوی عمومی

مبحث اول: تاریخچه‌ی دادسرا و تشکیلات و ویژگی‌های آن	۴۲
گفتار اول: تاریخچه‌ی دادسرا	۴۲
گفتار دوم: تشکیلات دادسرا	۴۵
گفتار سوم: ویژگی‌های دادسرا	۴۵
الف) سلسله مراتب	۴۵
ب) وظایف دادسرا	۴۷
ج) استقلال دادسرا	۴۷
د) عدم نفوذ دادسرا	۵۰
مبحث دوم: دعوی عمومی و نقش دادستان در آن	۵۱
گفتار اول: دعوی عمومی	۵۱
گفتار دوم: دادستان و نقش وی در نقشه کیفری	۵۲
گفتار سوم: تعلیق تعقیب و میانجی‌گری	۵۴
مبحث سوم: موانع جری دعوی عمومی	۶۱
گفتار اول: لزوم شکایت شاکی خصوصی	۶۳
الف) مفهوم جرم قابل گذشت	۶۶
ب) مفهوم جرم غیرقابل گذشت	۷۱
ج) مفهوم شاکی خصوصی	۷۳
گفتار دوم: کسانی که می‌توانند شاکی خصوصی واقع شوند	۸۰
الف) اشخاص حقیقی	۸۱
ب) اشخاص حقوقی	۸۹
گفتار سوم: تأثیر مصونیت‌ها در جلوگیری از جریان یافتن دعوی عمومی	۹۲
الف) تعریف مصونیت و اقسام آن	۹۴
ب) نظریه‌های موجود در مورد مبانی مصونیت	۹۶

ج) افراد برخوردار از مصونیت ماهوی	۱۰۱
د) افراد برخوردار از مصونیت تشریفاتی	۱۲۴
گفتار چهارم: تاثیر اناطه در جلوگیری از جریان یافتن دعوی عمومی	۱۴۸
الف) تعریف اناطه و انواع آن	۱۵۰
ب) شرایط صدور قرار اناطه	۱۶۲
ج) آثار اناطه	۱۶۵
د) تکالیف طرفین دعوی و مرجع جزائی	۱۶۵
ه) مایمل شکایت بودن قرار اناطه	۱۶۷
گفتار پنجم: ترمیم جرم در جلوگیری از جریان افتادن دعوی عمومی	۱۶۹
الف) مفهوم جرم و انواع آن	۱۷۰
ب) فروض مختص اخلال دوانی	۱۷۴
ج) تکلیف مرجع دعوی و مأمورت جنون متهم بعد از ارتکاب جرم	۱۷۷
د) مرجع تشخیص جرم	۱۷۹
مبحث چهارم: سقوط دعوی عمومی	۱۸۱
گفتار اول: فوت متهم یا محکوم علیه	۱۸۲
گفتار دوم: گذشت شاکی یا مدعی خصوصی در جرم قابل گذشت	۱۸۴
الف) نقش شاکی خصوصی در حقوق کیفری	۱۸۴
ب) نقش شاکی خصوصی در حقوق کیفری شکلی	۱۸۷
ج) نحوه اعلام گذشت	۱۸۷
د) میزان تأثیر گذشت	۱۸۹
گفتار سوم: عفو	۱۹۱
گفتار چهارم: نسخ مجازات قانونی	۱۹۱
گفتار پنجم: اعتبار امر مختوم	۲۰۱
الف) شرط مربوط به وحدت اصحاب دعوی	۲۰۲
ب) شرط مربوط به وحدت سبب	۲۰۳
ج) شرط مربوط به وحدت موضوع	۲۰۴
د) مبانی قانونی حاکمیت امر مختوم کیفری بر امر مدنی	۲۰۷

۲۰۹	گفتار ششم: مرور زمان در جرایم مستوجب تعزیر
۲۱۱	الف) فلسفه‌ی مرور زمان
۲۱۲	ب) انواع مرور زمان
۲۱۶	ج) مدت مرور زمان
۲۱۷	د) مبداء مرور زمان
۲۲۰	ه) آثار مرور زمان
۲۲۰	و) انقطاع مرور زمان
۲۲۳	ز) تعلیق مرور زمان
۲۲۴	ح) مرور زمان در مورد احکام خارجی
۲۲۴	گفتار هفتم: غنای متهم یا محکوم علیه
۲۲۷	گفتار هشتم: مجازات جرم

فصل دوم - دعوی خصوصی

۲۳۴	مبحث اول: ویژگی‌های دعوی خصوصی
۲۳۴	گفتار اول: مستقیم بودن زیان
۲۳۵	گفتار دوم: مشروع بودن زیان
۲۳۶	گفتار سوم: وجود رابطه علیت بین حادثه و زیان
۲۳۶	مبحث دوم: طرح دعوی خصوصی در دادگاه کیفری
۲۳۹	گفتار اول: رأی برائت و دعوی خصوصی
۲۴۰	گفتار دوم: طرح دعوی خصوصی در دادگاه کیفری و مراجعت به دادگاه مدنی
۲۴۰	گفتار سوم: مراجعت از دادگاه مدنی به دادگاه کیفری
۲۴۱	گفتار چهارم: دعوی خصوصی بزه دیده
۲۴۱	گفتار پنجم: دعوی خصوصی وراثت
۲۴۲	گفتار ششم: دعوی خصوصی قائم مقام
۲۴۳	گفتار هفتم: تأمین خواسته و دعوی خصوصی

پیشگفتار

اگر حقوق کیفری ماهوی از طریق جرم‌انگاری اعمال در مقام تحدید حقوق و آزادی‌های فردی است، در نقطه مقابل آن آیین دادرسی کیفری ضامن حقوق و آزادی‌های فردی است. آیین دادرسی کیفری تجسم بخش حقوق و آزادی‌های فردی در مقابل جامعه است که تا حد امکان درصدد تحمیل اراده خود بر فرد است. در این مرحله اصلی آیین دادرسی کیفری اجرای عدالت در معنی واقعی کلمه است. به عبارت دیگر، اگر جامعه مدعی است که متهم با نقض قانون کیفری به نظم عمومی لطمه وارد کرده و با مجازات کردن وی درصدد اعاده نظم به هم خورده به حالت اولیه است، آیین دادرسی کیفری به کمک متهم می‌شتابد و سعی می‌کند با پیش‌بینی تدابیر لازم امکان دفع اتهامات نامدارک دادرک دفاع موثر و لازم برای وی فراهم نماید.

البته نباید تصور کرد که آیین دادرسی کیفری در مقام دفاع از ناقضین نظم عمومی و مجرمین است، بلکه هدف آیین دادرسی کیفری آن است که متهم به نقض قانون کیفری طی فرایندی عادلانه مورد محاکمه قرار گیرد. ابزارهای دفاعی لازم در اختیار او قرار گیرد. به این اعتبار حق دفاع و ابزارهای آن در آیین دادرسی کیفری مورد بررسی قرار می‌گیرد و هدف از پیش‌بینی این حق و تدارک ابزار آن برای برابری موقعیت اصحاب دعوی است و بدون آن دادرسی عادلانه فقط در حدی که باقی می‌ماند و فاقد آثار عملی خواهد بود. البته باید توجه داشت که هر قدر هم که در دفاعی در اختیار متهم قرار گیرد و تضمینات لازم پیش‌بینی شود رسیدن به دادرسی عادلانه در معنی واقعی کلمه در حد آرزو باقی خواهد ماند و هیچ وقت جامه عمل نخواهد پوشید.

عدالت نه تنها باید اجرا شود بلکه باید توسط اصحاب دعوی و مردم در دسترس و هنر آیین دادرسی کیفری تجسم بخشیدن عینی به این امر است. عدالتی که در آن بی‌طرفی قاضی نسبت به اصحاب دعوی از طرف اصحاب دعوی دیده نشود ولو آن‌که در عمل هیچ‌یک از مظاهر بی‌عدالتی در حکم صادره ملاحظه نشود عدالت مورد نظر آیین دادرسی کیفری نیست.

علی‌رغم تمامی تلاش‌هایی که برای برابرسازی موقعیت اصحاب دعوی توسط آیین دادرسی کیفری صورت می‌گیرد هنوز تا رسیدن به وضعیت مطلوب فاصله زیادی وجود دارد. موثرترین عامل در این زمینه سایه سنگین حکومت بر سر مقررات حمایتی از متهم است. حکومت در معنی وسیع کلمه که شامل قوای سه‌گانه می‌باشد هنوز اعتقادی به این برابرسازی ندارد. متهم متهم است و تصور اولیه در مورد وی بر آن است که وی به اعتبار نقض نظم عمومی نه تنها شایسته حمایت و مدح نیست، بلکه باید دُم هم است.

با این حال نباید پیشرفت‌هایی را که در این زمینه حاصل شده‌اند نادیده انگاشت. مهم‌ترین میراثی که در این زمینه در دهه‌های اخیر از آن دو استاد بزرگ حقوق کیفری ایران آقایان دکتر محمد لوری و دکتر علی آزمایش است که با تعلیمات خود زمینه رشد فکری تحصیل‌کنندگان حقوقی را در مورد آیین دادرسی کیفری و به ویژه حقوق متهم فراهم ساخته‌اند و سر رشته و الودگی آیین دادرسی کیفری نقش مهمی را ایفا کرده‌اند که تلاش آنان شایسته تقدیر است. جای بسی ناسپاسی خواهد بود اگر از خانم دکتر سیلویا تلنباخ به عنوان پژوهشگر ارشد موسسه‌ی ماکس پلانک آلمان برای حقوق کیفری و حقوق کیفری بین‌المللی که نقش مهمی در اعطای فرصت مطالعاتی به دانشجویان ایرانی به خصوص این کتاب ایفا کرده و بدون مطالعه منابع موجود در موسسه‌ی مزبور امکان ارایه کار حاضر به جامعه حقوقی کشور امری اِتر می‌نمود تشکر نشود. همچنین برخورد لازم می‌دانم از مدیریت محترم دلسوز و صادق انتشارات دادگستر بخصوص جناب آقای حسن سمیعیان که با پیگیری‌های مستمر خود زمینه چاپ این کتاب را فراهم کردند و نیز سرکار محترم خانم میرغریز که رحمت اصلاحات تاییی را تقبل نمودند تشکر نمایم. امید است که کتاب حاضر مورد توجه و استقبال جامعه حقوقی کشور قرار گیرد.